

динаміка клінічних симптомів, яка була найбільш суттєвою при застосуванні ЛК-2 та ЛК-3. Аналіз змін ФЗД показав, що навіть у хворих без проявів бронхообструкції, незважаючи на достатній вихідний рівень показників, певний їх приріст мав місце при всіх ЛК. У пацієнтів з проявами бронхообструкції більш виражений середній приріст показників ФЗД відмічено після ЛК-2 та ЛК-3 з підвищенням галоаерозольним навантаженням. Так, середній приріст показників ФЗД після ЛК-1 становив $6,89 \pm 0,57\%$, а після ЛК-3 – $10,2 \pm 0,61\%$ ($p < 0,01$).

Під впливом усіх ЛК спостерігались також позитивні зміни імунологічної реактивності, які полягали, перш за все, у покращенні показників неспецифічної резистентності організму. Зокрема, відбувалось зростання фагоцитарної активності нейтрофілів і моноцитів, причому більш виражено після ЛК-2 та ЛК-3. Зміни клітинного імунітету полягали у збільшенні кількості CD3+ і CD4+-лімфоцитів і NK-клітин, яке поєднувалось зі зменшенням вмісту 0-лімфоцитів і певним відновленням субпопуляційних співвідношень. Спостерігалось також зменшення кількості В-лімфоцитів до $15,1 \pm 0,34\%$ ($p < 0,05$), що вказує на зниження антигенного навантаження на організм та згасання активності запального процесу. Однак при призначенні ЛК-1 більшість показників не досягали рівню контролю, а після ЛК-3 – нормалізувались. Слід відмітити, що в пацієнтів з гострим перебігом хвороби та без проявів бронхообструкції суттєва позитивна динаміка показників імунітету спостерігалась і після ЛК-1.

Позитивна динаміка показників неспецифічної резистентності та клітинного імунітету

підтверджена також змінами цитокінового статусу. При всіх застосованих ЛК спостерігалось зниження рівнів прозапальних цитокінів: фактора некрозу пухлин- α (ФНП- α) та інтерлейкіну-8 (ІЛ-8), яке було найбільш суттєвим під впливом ЛК-2 та ЛК-3. Окремо слід зауважити, що при комплексному лікуванні з додатковим призначенням бластомунілу (ЛК-3) рівень ІЛ-8 нормалізувався, знижуючись до $15,2 \pm 2,80$ пг/мл, і був достовірно нижчим за такий після ЛК-2 ($23,2 \pm 1,77$ пг/мл; $p < 0,001$). Окрім того, виявлено, що у хворих з порушеннями прохідності бронхів додаткове призначення бластомунілу (ЛК-3) зумовлює більш виражене зниження рівня ФНП- α , який є маркером різних форм ушкодження легень, до $14,8 \pm 1,34$ пг/мл проти $21,2 \pm 1,80$ пг/мл після ЛК-2 ($p < 0,01$).

Висновки

У реконвалесцентів після негоспітальних пневмоній відновлювальне лікування з використанням ГАТ сприяє клініко-функціональному відновленню організму, особливо при затяжному перебігу хвороби і наявності бронхообструкції, підвищенню показників неспецифічного захисту, корекції порушень Т-ланки імунітету та цитокінового статусу, причому найбільш ефективно – при застосуванні ЛК-3 з підвищенням галоаерозольним навантаженням і додатковим призначенням бластомунілу. У реконвалесцентів після негоспітальних пневмоній без порушень бронхіальної прохідності застосування обох режимів ГАТ (стандартного та з підвищенням галоаерозольним навантаженням) є достатньо ефективним.

© Лемко О.І., Решетар Д.В., Вантюх Н.В., Попадінець М.І., Фещо В.М., 2018

Галоаерозольна терапія при хронічному обструктивному захворюванні легень: особливості лікувального впливу

Лемко О.І., Решетар Д.В., Вантюх Н.В., Копинець І.І.

ДУ «Науково-практичний медичний центр «Реабілітація» МОЗ України», м. Ужгород

Вступ. Для обґрунтованого застосування певного виду лікування, особливо при використанні фізичних чинників, необхідне чітке розуміння механізмів його дії у взаємозв'язку з основними патофізіологічними механізмами та етапами розвитку даної патології. В основі дії спелеотерапії (СТ) як попередника галоаерозольної терапії (ГАТ) лежать 4 головні механізми: захисний, сануючий,

тренуючий і відновлення адаптаційно-компенсаторних резервів організму. При ГАТ моделюється тільки один компонент лікувальної дії СТ – місцевий сануючий вплив, однак концентрація галоаерозолу може значно відрізнитись. Окрім того, технології використання ГАТ розроблялись, перш за все, для пацієнтів з бронхіальною астмою, механізми бронхообструкції якої суттєво

відрізняються від таких при хронічному обструктивному захворюванні легень (ХОЗЛ).

Мета. На основі дослідження порушень функції зовнішнього дихання (ФЗД), імунного захисту та активності запального процесу у хворих на ХОЗЛ I–III ступенів тяжкості апробувати різні режими ГАТ та оцінити їх ефективність.

Матеріали та методи

Обстежено 188 хворих на ХОЗЛ віком від 36 до 70 років поза періодом загострення, з них 79 пацієнтів – з легким перебігом хвороби, 55 осіб – з ХОЗЛ II ст. та 54 пацієнти – з ХОЗЛ III ст. Комплекс обстежень охоплював: клінічні обстеження, дослідження ФЗД з проведенням фармакологічних проб, імунологічні дослідження (процеси фагоцитозу, фактори захисту слизових оболонок, клітинний імунітет, апоптоз лімфоцитів і нейтрофілів); оцінку активності запального процесу (рівні цитокінів у сироватці крові та конденсаті видихуваного повітря (КВП), аналіз мокротиння); інструментальні методи дослідження концентрації і дисперсності галоаерозольного середовища.

У лікуванні хворих використовували два режими ГАТ. Лікувальний комплекс (ЛК-1) – стандартний, з тривалістю сеансів 60 хв кожен, при концентрації галоаерозолу від 12 мг/м³ на початку процедури до 4,5 мг/м³ в її кінці при відносній вологості повітря 70–85%, 20–22 сеанси на курс лікування. Зменшення концентрації галоаерозолу проходить за рахунок природного осідання його частинок. ЛК-2 – з підвищеним галоаерозольним навантаженням за рахунок призначення двох 30-хвилинних сеансів щодня у фазі високого насичення галоаерозолу (перші 30 хв за ЛК-1) зі збільшеним парціальним вмістом крупно- і середньо-дисперсного аерозолу.

Результати

Дослідженнями ФЗД підтверджено, що для ХОЗЛ характерна малозворотна або незворотна бронхообструкція, причому остання реєструвалась в 37,6% випадків, у тому числі й при ХОЗЛ I ст. Дана ситуація і визначила необхідність розробки нового режиму ГАТ з підвищеним галоаерозольним навантаженням.

Водночас у більшості обстежених встановлено значне пригнічення процесів фагоцитозу нейтрофілів, внутрішньоклітинних механізмів елімінації бактерій і зниження вмісту секреторного IgA слини і носових змивів вже при ХОЗЛ I ст., що свідчить про первинний характер змін протиінфекційного захисту у виникненні та прогресуванні хвороби. При морфологічному дослідженні інтенсивності апоптозу нейтрофілів виявлено достовірне його зниження, яке проходило на фоні активації нейтрофілів, що є патогенетичним підґрунтям прогресування нейтрофільного запалення, причому дані процеси є вираженими вже при ХОЗЛ I ст. Порушення клітинного імунітету проявлялись помірною Т-лімфопенією (58,0±0,28% проти 66,4±0,59% в контролі) в основному за рахунок CD4⁺-клітин, супроводжувались збільшенням вмісту активованих лімфоцитів та їх підвищеною готовністю до апоптозу, а також зростанням вмісту В- і 0-лімфоцитів.

Активність запального процесу оцінювали за рівнями цитокінів у крові та КВП. В крові спостерігалось переважне зростання рівнів прозапальних цитокінів: фактора некрозу пухлин- α (ФНП- α), інтерлейкіну-8 (ІЛ-8) (в 3,1 та 3 рази відповідно проти контролю) на тлі помірного зростання рівнів протизапальних ІЛ-4, ІЛ-10 (в 2 та 1,2 рази відповідно), що й зумовило порушення балансу між про- і протизапальними цитокінами. Слід звернути увагу на значне (в 3,2 рази) зростання рівня ІЛ-8 в КВП, що підтверджує наявність нейтрофільного запалення в бронхіальному дереві.

У процесі лікування (в першій половині курсу) спостерігалось збільшення частки пацієнтів з вологим кашлем з певним зростанням кількості мокротиння, але з поступовим покращенням його реологічних властивостей і характеру (від слизово-гнійного до слизового), що вказує на посилення дренажної функції бронхів і санаційний вплив галоаерозолу, які були більш виражені при ЛК-2.

Даний факт підтверджено також дослідженнями ФЗД. При обох апробованих режимах ГАТ спостерігався приріст показників вентиляції, причому при ХОЗЛ I і II ст. достовірно більш значимий при використанні ЛК-2. Зокрема, у хворих з легким перебігом хвороби середній приріст показників ФЗД після ЛК-1 становив 7,2±0,52%, а після ЛК-2 – 10,2±0,91% (p<0,02). При ХОЗЛ III ст. суттєвої різниці між різними режимами ГАТ не виявлено, що, ймовірно, пояснюється корекцією і впливом базисної терапії.

Зазнають позитивних змін також показники неспецифічної резистентності та клітинного імунітету. У обстежених хворих, особливо при ХОЗЛ I ст., покращення процесів фагоцитозу та інших неспецифічних механізмів захисту спостерігається при всіх режимах ГАТ, що підтверджує патогенетичну спрямованість даного лікування, причому найбільш достовірні зміни встановлено при ЛК-2. Однак нормалізація більшості досліджуваних показників спостерігалась лише в пацієнтів з легким перебігом хвороби. Водночас виявлено зниження експресії активаційних маркерів на нейтрофілах, яке поєднувалось зі зростанням інтенсивності їх апоптозу. Це сприяє гальмуванню нейтрофільного запалення в бронхіальному дереві та з позицій патогенезу обґрунтовує доцільність застосування ГАТ у відновлювальному лікуванні хворих на ХОЗЛ.

Кількість Т-лімфоцитів зростала при обох ЛК, не досягаючи рівня контролю, але найбільш значимо – при використанні ЛК-2. Це збільшення проходило за рахунок CD4⁺-лімфоцитів і супроводжувалось зниженням кількості В- і 0-лімфоцитів, а також вмісту CD25⁺- і CD71⁺-лімфоцитів, особливо під впливом ЛК-2. Слід відмітити також зменшення готовності лімфоцитів до апоптозу, що є підґрунтям для відновлення їх кількості та субпопуляційного складу. У хворих на ХОЗЛ III ст. позитивні зрушення з боку лімфоцитарної ланки імунітету були менш значущими. Зберігався певний рівень активації лімфоцитів та їх підвищена готовність до Fas-залежного та HLA ABC-опосередкованого апоптозу, що потребує наступної корекції.

Підтвердженням системного протизапального ефекту ГАТ при ХОЗЛ слугували зміни рівнів прозапальних

цитокінів. Під впливом ГАТ у хворих ХОЗЛ спостерігалось зниження продукції про- та протизапальних цитокінів з переважним зменшенням продукції перших, причому найбільш значні зміни мали місце при використанні ЛК-2 та у хворих на ХОЗЛ І ст. Слід підкреслити, що у всіх групах хворих рівні прозапальних ФНП- α та ІЛ-8 у крові та ІЛ-8 у КВП залишались достовірно вищими за контроль. Дослідження клітинного складу мокротиння засвідчували збереження нейтрофільного запалення в бронхах як патогенетичної основи ХОЗЛ, що підтверджує тяжкість патологічного процесу і вказує на необхідність наступного

базового медикаментозного лікування з метою підтримання досягнутого терапевтичного ефекту.

Висновки

Враховуючи патогенетичні особливості формування патологічного процесу при ХОЗЛ та необхідність посилення гіперосмолярної стимуляції, ГАТ при даній патології має проводитись у режимі підвищеного галоаерозольного навантаження. За рахунок багатокомпонентного механізму впливу диференційовані підходи до призначення ГАТ у хворих на ХОЗЛ дають змогу стабілізувати стан пацієнтів.

© Лемко О.І., Решетар Д.В., Вантох Н.В., Копиньць І.І., 2018

Отдаленные результаты подземной спелеотерапии хронических полипозных риносинуситов

Делендик Р.И., Левченко П.А., Дубовик Н.Н.

ГУ «Республиканская больница спелеолечения», Солигорск, Республика Беларусь

Введение. Среди хронических заболеваний верхних дыхательных путей частота хронического полипозного риносинусита (ХПРС) составляет 4–10%. Исследование реактивности бронхиального дерева показало, что у 70% пациентов с ХПРС наблюдается его гиперреактивность, а 20–50% пациентов страдают бронхиальной астмой (БА). Кроме того, ХПРС существенно ухудшает качество жизни пациентов и играет определенную роль в патогенезе БА, поэтому рассматривается многими исследователями как фактор риска развития БА. Изучение этого заболевания и поиск новых методов лечения остается одним из наиболее приоритетных направлений в современной оториноларингологии.

Цель исследования заключалась в проведении анализа качества жизни и динамики клинических симптомов у пациентов с ХПРС в сочетании с БА в процессе лечения методом подземной спелеотерапии.

Материалы и методы

Обследованы 239 пациентов с ХПРС в сочетании с БА в процессе лечения методом подземной спелеотерапии в условиях подземного отделения ГУ «Республиканская больница спелеолечения» (Беларусь, Солигорск) в катамнезе в течение года после лечения. Непосредственные результаты лечения оценивались на основании анализа динамики жалоб пациента и данных объективного осмотра. Критериями оценки эффективности лечения являлись: уменьшение частоты (или полное прекращение) приступов удушья; ослабление (или прекращение) кашля; улучшение отхождения

мокроты; уменьшение (или исчезновение) одышки; улучшение (или нормализация) показателей функции внешнего дыхания; повышение толерантности к физическим нагрузкам; снижение лекарственной нагрузки на организм.

Результаты

Средний возраст пациентов составил 42,3 года. Среди них женщин – 138 (58%), мужчин – 101 (42%). Сопутствующую патологию органов дыхания имели: аллергический ринит – 12 (5,1%), хронический обструктивный бронхит – 7 (2,9%) пациентов. Курсы спелеолечения имели длительность от 12 до 18 койко/дней. Средняя длительность лечения составила 17,3 дня, среднее количество спелеопроцедур на одного пациента – 15,7. Через год количество пациентов, нуждающихся в постоянном приеме топических назальных кортикостероидов, уменьшилось на 14,1%, количество случаев обострений хронической легочной патологии сократилось в 1,4 раза.

Выводы

Во-первых, подземная спелеотерапия улучшает качество жизни пациентов с ХПРС в сочетании с хронической легочной патологией; во-вторых, применение данного метода лечения способствует снижению медикаментозной нагрузки на организм пациентов с ХПРС; в-третьих, сочетание подземной спелеотерапии и традиционного лекарственного лечения позволяет достичь положительной динамики клинических симптомов ХПРС в отдаленном периоде.

© Делендик Р.И., Левченко П.А., Дубовик Н.Н., 2018